

Tidsbruk blant uførepensjonister med barn

Få uførepensjonister er i inntektsgivende arbeid, og de som er det har kortere arbeidsdager enn andre. Uførepensjonister med barn har dermed mer tid til overs for andre aktiviteter. Sammenliknet med andre foreldre bruker de uførepensjonerte litt mer tid til personlige behov og til husholdsarbeid, og de har nesten to timer mer fritid. Over halvparten av uførepensjonistene med barn sier likevel at de ofte eller av og til har for mye å gjøre på hverdager. Dette kan tyde på at mange strever med å få gjort nødvendige daglige gjøremål. Men hvis forholdene legges til rette for det, tror om lag en fjerdedel av de uførepensjonerte foreldrene at de kan utføre mer inntektsarbeid i fremtiden.

Berit Otnes

Uførepensjonister med barn er ikke noen stor gruppe blant trygdemottakerne. Bare 12 prosent av uførepensjonistene ved årsskiftet 1999/2000 hadde barn under 18 år. Det vil si at knapt 32 000 personer med barn under 18 år mottok uførepensjon. Dette er på mange måter en utsatt gruppe, selv om det innad i gruppen vil være store forskjeller både i økonomisk situasjon og på andre områder. Hvordan innretter denne gruppen tilværelsen? Tidsbruksundersøkelsen kan kaste lys over hvordan nedsatt arbeidsevne og større eller mindre funksjonshemninger påvirker hvor mye tid de bruker til inntektsgivende arbeid, omsorg for barn, husarbeid og personlige behov, og hvor mye fritid de har.

Å være uførepensjonist innebærer at man helt eller delvis er ute av stand til å utføre inntektsgivende arbeid. For å være berettiget til uførepensjon må man være minst 50 prosent ufør. Selv om en del uførepensjonister har noe arbeidsevne i behold og utfører noe inntektsgivende arbeid, vil de som gruppe bruke vesentlig mindre tid til inntektsgivende arbeid enn en tilsvarende gruppe funksjonsfriske.

Er det utover dette noen grunn til å forvente at uførepensjonistenes tidsbruk skiller seg fra gjennomsnittsbefolkningens måte å bruke tiden på? At man bruker lite tid til inntektsarbeid betyr at man har mer tid til disposisjon for ubetalt arbeid og fritid. For denne gruppen kan vi heller ikke se bort fra at den tiden som går med til søvn skiller seg fra gjennomsnittet: Den sykdommen eller funksjonshemmingen som ligger bak uførepensjoneringen, kan også føre til økt søvnbehov, eller motsatt, til problemer med søvnløshet. Alvorlige funksjonshemninger kan bety at av- og påkledning og husarbeid kan være vanskelig og tidkrevende. Funksjonshemmingen kan også medføre at det kan være vanskelig å komme seg ut og være aktiv, fysisk og sosialt aktiv, utenfor hjemmets fire vegger i fritiden.

Uførepensjonister med barn skiller seg fra andre foreldre ved at flere av dem er kvinner, de er eldre og har gjennomgående eldre barn, og litt flere av dem er enslige forsørgere (se ramme). Alt dette er faktorer som kan påvirke tidsbruken. De forskjellene i tidsbruk som vi finner dersom vi sammenlikner alle uførepensjonister med barn med alle foreldre, blir jevnet ut når vi tar hensyn til disse bakgrunnsvariablene. Likevel vil det ulike forholdet som de to gruppene har til inntektsgivende arbeid gi seg utslag i for-

skjeller i tidsbruken. Det kan være vanskelig å tolke de forskjellene vi finner: Hvis uførepensjonistene bruker mer tid til søvn, måltider, personlig hygiene og av-/påklledning (og for de som har små barn til stell og pass av dem), eller til matlaging, rengjøring og innkjøp, er det fordi de ikke *kan* gjøre det raskere, eller fordi de *velger* å holde et avslappet tempo og gi seg god tid - de skal jo ikke på jobb? Eller bruker de mye tid fordi tiden skal fylles med noe? Skyldes forskjellene "tvang" eller preferanser?

Vi kan nærme oss et svar på dette ved å sammenlikne de uførepensjonerte som i liten grad er hemmet av vansker med å mestre dagliglivets aktiviteter med dem som i stor grad har problemer i hverdagen generelt, med å delta i fritidsaktiviteter, gå i trapper, klare vask og rengjøring, bevege seg ut av boligen, bruke offentlige transportmidler, eller som har ulike psykiske plager.

En annen indikator på om tidsbruksmønsteret skyldes nødvendighet eller preferanse kan vi få ved å se på hvordan de selv opplever sin tidsbruk: De som *må* bruke mye tid på dagliglivets nødvendige aktiviteter synes kanskje det er vanskelig å få tiden til å strekke til, mens de som *velger* å ta seg god tid til disse aktivitetene kanskje oftere synes tiden faller lang?

I tillegg til de eventuelle forskjellene som måtte finnes mellom uførepensjonisters og andres tidsbruk, er det grunn til å forvente at vi innen gruppen uførepensjonister med barn finner liknende forskjeller mellom menn og kvinner, mellom unge og eldre, mellom par med barn og enslige forsørgere, mellom småbarnsforeldre og foreldre med store barn, mellom de med høy og lav utdanning, som i gjennomsnittsbefolkningen.

Mindre inntektsarbeid og mer fritid for uførepensjonister

Uførepensjonister med barn bruker som ventet, mindre tid til inntektsgivende arbeid enn andre med barn, om lag 1 time, mot 4 timer og 20 minutter en gjennomsnittsdag for foreldrene i hovedutvalget. De bruker mer tid til

Om undersøkelsen

Til denne undersøkelsen ble det trukket et utvalg av 498 registrerte uførepensjonister med hjemmeboende barn under 18 år per 15.2.2000. Dette tilleggsutvalget førte dagbok og ble intervjuet på samme måte som hovedutvalget ved tidsbruksundersøkelsen. Sammenlikningsgruppen er alle i hovedutvalget med barn under 18 år. Tilleggsutvalget av uførepensjonister med barn er finansiert av Sosialdepartementet, som også har finansiert analysen som presenteres her.

Kvinner er i flertall blant uførepensjonister generelt - 60 prosent av dem er kvinner. Blant uførepensjonister med barn er kvinneovervekten enda litt større. I vårt utvalg er 68 prosent kvinner. Selv i moderne samfunn er det en gjennomgående forskjell mellom menns og kvinners tidsbruk. Kvinner bruker mindre tid til inntektsarbeid og mer til ubetalt arbeid enn menn. Å sammenlikne to grupper der den ene består av like mange menn som kvinner, og den andre av dobbelt så mange kvinner som menn er derfor uheldig. Hvis vi skal komme på sporet av forskjeller som skyldes uførepensjonistenes spesielle situasjon, må vi sammenlikne uførepensjonerte kvinner med kvinner generelt, og tilsvarende uførepensjonerte menn med andre menn.

Uførepensjonister er i alderen 18-66 år, med en klar overvekt i de eldste aldersgruppene. De fleste som blir uførepensjonert er over 40 år ved pensjoneringen. I 2000 var for eksempel 85 prosent av de nye uførepensjonistene 40 år og eldre. Det er derfor ikke så mange som får barn etter at de er blitt uførepensjonert. Uførepensjonister med barn under 18 år er gjennomgående eldre enn andre foreldre med barn i samme alder. Bare drøyt 25 prosent av uførepensjonister med barn under 18 år er under 40 år, mens 60 prosent av foreldre ellers er under 40 år. Dermed er det også få uførepensjonister som har små barn. Mens over halvparten (53 prosent) av foreldre i gjennomsnittsbefolkningen har minst ett barn under 7 år, er dette tilfelle for bare en sjettedel (knappt 17 prosent) av uførepensjonistene med barn. Små barn betyr mer omfattende og tidkrevende omsorgsarbeid, og tilsvarende mindre tid til disposisjon for andre aktiviteter. Vi må derfor sammenlikne uføre med barn og andre foreldre som har barn i samme aldergruppe.

Det er også færre blant de uførepensjonerte foreldrene som lever i parforhold, og flere som ikke har noen partner å dele husarbeid og omsorgsarbeid med. Nær 17 prosent av uførepensjonistene bor alene med barna sine, mens dette gjelder bare vel 8 prosent av hovedutvalget. Dette påvirker trolig også tidsbruken, så vi skal sammenlikne enslige uføre med enslige i hovedutvalget, og par med par. Enslige forsørgere er i stor grad kvinner (om lag 80 prosent i begge våre utvalg). Dette må vi også ta hensyn til ved sammenlikninger av tidsbruken for enslige og par.

Frafall

Frafallet var litt høyere i tilleggsutvalget blant uførepensjonister enn i hovedutvalget. Det ble oppnådd intervju med 48,4 prosent av uførepensjonistene, mot 54,4 prosent av hovedutvalget. Nekting var viktigste frafallsgrunn i begge utvalg. I analysen har vi tatt med de i hovedutvalget som mottok uførepensjon og hadde barn under 18 år. I alt har vi intervjudata for 263 personer, og 455 dagbokdager.

Utvalgsvarians

Som i alle utvalgsundersøkelser er det en viss usikkerhet i resultatene som skyldes at undersøkelsen bare omfatter et utvalg av den gruppen vi ønsker å beskrive. Usikkerheten er større jo færre observasjoner en har. For nærmere beskrivelse av opplegg og gjennomføring, feilkilder og usikkerhet, se Rønning 2002.

ubetalt arbeid (nesten 5 mot litt over 4 timer) og til personlige behov utenom søvn (nesten 2,5 timer mot i underkant av 2), og de har nesten to timer mer fritid enn andre (7 timer og 20 minutter mot om lag 5 og en halv).

Når uførepensjonistene bruker mindre tid på inntektsgivende arbeid, skyldes det både at langt færre av dem utfører inntektsgivende arbeid en gjennomsnittsdag (17 mot 54 prosent), og at de uførepensjonistene som utførte inntektsgivende arbeid i føringsperioden arbeider vesentlig kortere tid per dag enn andre (5 timer og 3 kvarter mot vel 8 timer).

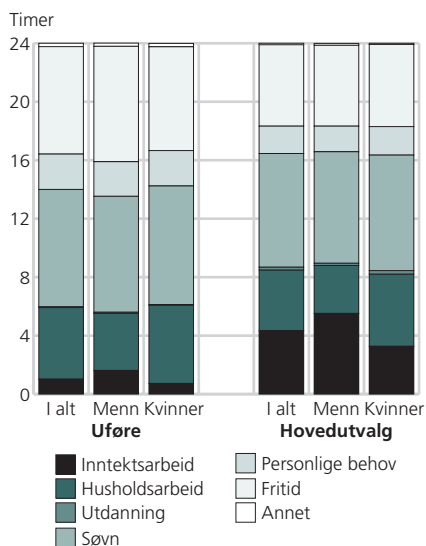
Det er forskjeller mellom kvinners og menns tidsbruk både blant uførepensjonister med barn og blant andre med barn. I begge gruppene er det slik at menn bruker mer tid til inntektsgivende arbeid og mindre til ubetalt arbeid enn kvinner. Blant barnefamilier i befolkningen er samlet arbeidstid (betalt pluss ubetalt) en halv time lenger for menn enn for kvinner. Kvinner bruker på sin side en halv time mer på søvn og andre personlige behov, slik at menn og kvinner har like mye fritid. Blant uførepensjonister med barn er den samlede arbeidstiden over en halv time lenger for kvinner enn for menn. Siden kvinnene også i denne gruppen bruker litt mer tid enn menn på personlige behov, blir resultatet at kvinnelige uførepensjonister med barn har nesten 40 minutter mindre fritid per dag enn menn i samme situasjon. Begge grupper har, som vi så ovenfor, mer fritid enn ikke-pensjonerte foreldre.

At uførepensjonerte kvinner har mindre fritid enn uførepensjonerte menn, gjelder imidlertid bare i familier der yngste barn er 7 år eller eldre. I småbarnsfamiliene er det ingen forskjell - uførepensjonerte menn og kvinner har like lang fritid, om lag 6 og en halv time. Også i denne gruppen har imidlertid kvinnene lengre samlet arbeidstid enn mennene, men fordi kvinner i denne gruppen bruker mindre tid til søvn og andre personlige behov enn andre kvinner, og mindre enn menn i samme situasjon, kommer begge kjønn likt ut med hensyn til fritid. (I alle andre grupper bruker kvinner mer tid enn menn på personlige behov.) Blant uførepensjonister med større barn har menn lengre fritid enn kvinner. Uførepensjonerte fedre med barn 13-17 år har 8 1/2 time fritid per dag, mens uførepensjonerte mødre til barn i samme aldersgruppe har over en time mindre fritid.

Både blant uførepensjonerte og andre foreldre er det slik at menn bruker litt mer tid og kvinner litt mindre til inntektsgivende arbeid når barna er små. I begge grupper er husholdsarbeidet mer tidkrevende for begge kjønn jo yngre barn de har.

Enslige forsørgere, både blant uførepensjonister og i hovedutvalget, bruker mindre tid til inntektsgivende arbeid enn foreldre som er gift eller samboende. Enslige fedre bruker mer tid til husholdsarbeid enn fedre i parforhold, mens mødre i parforhold bruker mer tid enn enslige mødre. Det virker rimelig at menn som er alene om omsorgen for barn må bruke mer tid til husholdsarbeid enn de fedrene som har en partner å dele oppgavene med. Mer overraskende er det kanskje at enslige mødre bruker mindre tid til husholdsarbeid enn mødre som har en ektefelle eller samboer. Noe av forklaringen er kanskje at en enslig mor har én mindre å yte service til enn en gift eller samboende mor? Forskjellen er større blant uførepensjonister enn i hovedutvalget.

Figur 1. Tidsbruk blant uførepensjonister og andre med barn. Hovedaktiviteter. Menn og kvinner. 2000. Timer og minutter

Kilde: Tidsbruksundersøkelsen 2000.

Det å være enslig ser ikke ut til å ha noen effekt på hvor mye tid som brukes til søvn og andre personlige behov. Resultatet er, kanskje litt overraskende, at enslige mødre har mer fritid enn mødre i parforhold. De enslige mødrene i hovedutvalget har nesten 40 minutter mer fritid per dag enn sine gifte eller samboende medsøstre. De enslige uførepensjonerte mødrene har nesten en time mer fritid enn de som er gifte eller samboende. Enslige fedre i hovedutvalget har også om lag 40 minutter mer fritid enn gifte/samboende fedre. Selv om de enslige fedrene bruker mer tid på husholdsarbeid enn andre fedre, bruker de samtidig mindre tid til inntektsgivende arbeid. Det er imidlertid for få enslige fedre i vårt utvalg av uførepensjonister til at vi kan si noe sikkert om deres tidsbruk.

Disse forskjellene i tidsbruk mellom enslige og par kan ha sammenheng med at par prioriterer inntektsarbeid og arbeid med vedlikehold av bolig og andre fellesprosjekt i forhold til bolig, hage, hytte osv. høyere enn det enslige gjør. De enslige på sin side prioriterer kanskje fritid høyere, eller de har rett og slett mindre bolig og færre eiendeler ellers som det krever tid å vedlikeholde.

Få uførepensjonister arbeider, og de som arbeider har kortere dager på jobben

Når vi ser på gjennomsnittet for alle, og for alle dager, blir tiden som går med til inntektsgivende arbeid og aktiviteter i tilknytning til det (arbeidsreiser, måltider, pauser, tid tilbrakt på arbeidsplassen før og etter arbeidstid) svært kort, og særlig blant de uførepensjonerte, fordi det er så få av dem som arbeider. De uførepensjonistene som har arbeidet en gjennomsnittsdag (17 prosent har gjort det), brukte omtrent like mye tid som andre til arbeidsreiser, men vesentlig kortere tid til inntektsgivende arbeid. Uførepensjonerte menn som var i arbeid, brukte nesten tre timer mindre tid på inntektsgivende arbeid enn andre menn. Forskjellen for kvinner er mindre: De uførepensjonerte arbeidet knapt to timer mindre enn andre kvinner, når vi sammenlikner de som hadde utført slikt arbeid i føringsperioden. Av de som har utført arbeid er det også slik at mens menn i hovedutvalget jobbet vel en time mer enn kvinner, jobbet de uføre mennene bare vel et kvarter mer enn de uføre kvinnene.

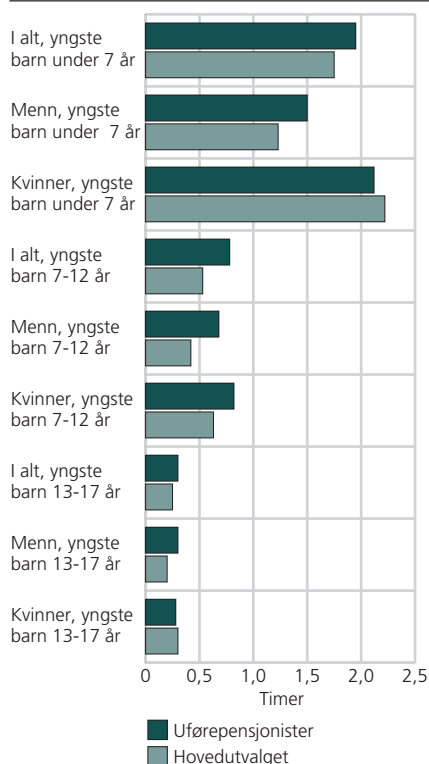
Andelen som hadde utført inntektsarbeid var den samme for uførepensjonister med småbarn, skolebarn og tenåringer. I hovedutvalget var andelen som hadde utført inntektsarbeid lavere blant småbarnsforeldrene enn blant de med større barn. Ellers var mønsteret det samme for uførepensjonister og andre: Småbarnsfedre brukte like mye eller mer tid på inntektsarbeid enn fedre med større barn, mens småbarnsmødre brukte mindre tid på inntektsarbeid enn mødre med større barn. Det å ha små barn ser ut til å medføre en polarisering av arbeidsdelingen mellom mødre og fedre.

Døgnet har 24 timer for alle, det betyr at uførepensjonistene har mer tid til disposisjon enn yrkesaktive til andre aktiviteter enn inntektsgivende arbeid. Vi skal i det følgende se nærmere på hvordan denne ekstra tiden blir brukt.

Uførepensjonister bruker mer tid til husholdsarbeid ...

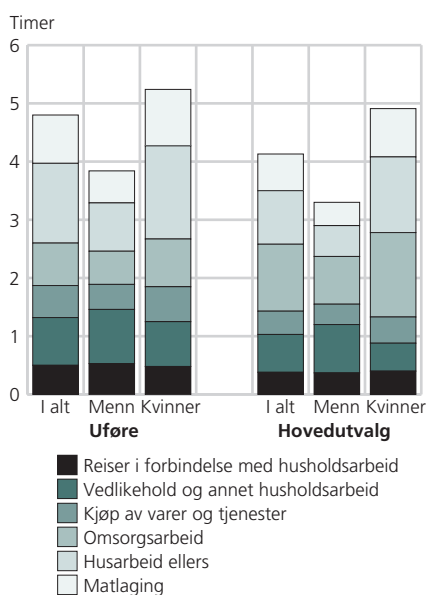
Uførepensjonister med barn bruker mer tid enn andre med barn til de fleste husholdsaktiviteter. Et unntak er omsorgsarbeid, som for det meste er omsorg for barn. Når vi ser på alle uførepensjonister under ett, bruker de i gjennomsnitt mindre tid til omsorg for barn enn andre foreldre. Uføre

Figur 2. Tid brukt til omsorgsarbeid blant uførepensjonister og andre med barn. Menn og kvinner med yngste barn i ulike aldersgrupper. 2000. Timer og minutter

Kilde: Tidsbruksundersøkelsen 2000.

Figur 3. Tidsbruk til ulike husholdsaktiviteter blant uførepensjonister og andre med barn. Menn og kvinner. 2000. Timer og minutter

Kilde: Tidsbruksundersøkelsen 2000.

mødre bruker tilsynelatende 38 minutter mindre på omsorgsarbeid enn andre mødre, og uføre fedre bruker tilsynelatende 15 minutter mindre enn andre fedre. Dette er imidlertid en effekt av at få av uførepensjonistene har små barn. Når vi tar hensyn til dette, blir resultatet annerledes. Figuren nedenfor viser at uføre menn og kvinner bruker omtrent like mye tid på omsorgsarbeid som andre foreldre.

...kvinner gjør mest hjemme i begge grupper

Arbeidsdelingen mellom mødre og fedre er ellers omtrent den samme i begge gruppene. Fedre bruker mer tid enn mødre på vedlikeholdsarbeid, mens mødre bruker mer tid enn fedre på matlaging, husarbeid ellers, omsorgsarbeid og innkjøp. Det er liten forskjell mellom mødre og fedre med hensyn til tid brukt til reiser i forbindelse med husholdsarbeid, men de uførepensjonerte bruker litt mer tid enn andre (30 minutter mot 23).

Matlaging er den enkeltaktiviteten innen husholdsarbeid som flest menn og kvinner har utført, henholdsvis om lag 70 og 90 prosent. Relativt sett bruker mødre fortsatt dobbelt så mye tid som fedre til matlaging, dette gjelder både uførepensjonerte og andre mødre og fedre. Målt i minutter bruker mødrene 22 (de uføre) og 26 minutter (de andre) mer per dag enn fedre til matlaging. Forskjellen er større i det mer prosaiske og kjedelige husarbeidet. Til dette bruker de uførepensjonerte mødrene 46 minutter mer per dag enn fedrene, nøyaktig den samme differansen som mellom andre mødre og fedre. Fedrene bruker til gjengjeld mer tid til vedlikeholdsarbeid.

Uførepensjonister har mer fritid...

Uførepensjonistene har som vi har sett, vesentlig mer fritid enn andre med barn. Det er særlig de pensjonerte fedrene som har mye fritid sammenliknet med andre fedre. De uføre fedrene har nesten 8 timer fritid per dag (7 timer og 50 minutter), mens andre fedre har om lag fem og en halv time (5 timer og 32 minutter). De uføre fedrene har med andre ord over to timer mer fritid enn andre fedre. Forskjellen blir noe mindre hvis vi korrigerer for at de uføre fedrene gjennomgående har eldre barn enn fedrene i hovedutvalget. Også mødre med uførepensjon har mer fritid enn andre mødre, men forskjellen er noe mindre. De uførepensjonerte mødrene har vel en og en halv time mer fritid (1 time og 36 minutter) mer enn andre mødre.

....men uførepensjonerte kvinner har ikke like mye fritid som uførepensjonerte menn

Som vist i oversikten ovenfor, er det også slik at mens mødrene i hovedutvalget hadde omtrent like mye fritid som fedrene, så hadde de uførepensjonerte mødrene nesten 40 minutter mindre fritid enn de uføre fedrene.

Selv om uførepensjonistene med barn har mer fritid enn andre med barn, betyr det ikke at de bruker nevneverdig mer tid på aktiviteter som foregår utenfor hjemmet (idrett og friluftsliv, kultur og underholdning). Uføre fedre bruker riktignok noe mer tid enn andre fedre til idrett og friluftsliv (et kvarter mer på en gjennomsnittsdag), mens det er liten forskjell mellom uføre og andre i tid brukt til kultur og underholdning. Uføre og andre foreldre bruker omtrent like mye tid på reiser i forbindelse med fritidsaktiviteter.

De uføre bruker altså det meste av sin "ekstra fritid" til aktiviteter som foregår innenfor hjemmets fire vegger. En stor del av dette er det vi her har kalt

passiv fritid (radio, TV, lytte til musikk, avslapping). Særlig de uføre fedre bruker mye tid på å se på fjernsyn, 2 timer og 34 minutter en gjennomsnittsdag. Andre fedre bruker til sammenlikning 1 time og 51 minutter, eller 43 minutter mindre. Uføre mødre ser i gjennomsnitt 28 minutter mer fjernsyn enn andre mødre. De med store barn (13-17 år) bruker mer tid til å se på fjernsyn enn de med yngre barn. Dette gjelder både uførepensjonister og andre foreldre. At uførepensjonister ser mer på fjernsyn enn andre med barn, kan derfor delvis forklares ved at uførepensjonistene og deres barn gjennomsnittlig er eldre enn foreldre og barn i hovedutvalget.

De uførepensjonerte bruker også mer tid til sosialt samvær enn andre foreldre, og det er særlig de uføre mødre som er aktive på dette området. De bruker 2 timer og 20 minutter på sosialt samvær en gjennomsnittsdag, mens uføre fedre bruker 2 timer og 9 minutter. Kjønnsmønsteret er det samme for uførepensjonister som for andre med barn: Mødrene bruker mer tid enn fedrene på sosialt samvær. På dette området er det små forskjeller mellom foreldre med små og store barn i begge utvalgene.

De uførepensjonerte foreldrene bruker også om lag 40 minutter mer enn andre foreldre på annen fritid hjemme, som omfatter alt fra lesing og strikking til spill og lek. Her er det relativt små forskjeller mellom mødre og fedre i begge gruppene.

Uførepensjonistene bruker mer tid enn andre til måltider, søvn og hvile

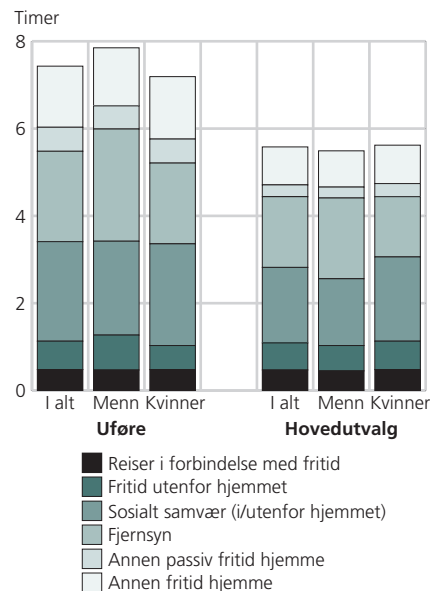
Dette er aktiviteter som utføres for å dekke nødvendige biologiske behov for søvn og føde, og for å ivareta den personlige hygien. En av aktivitetene i denne gruppen, sengeleie i forbindelse med sykdom, er det få som rapporterer, både blant uførepensjonistene og i hovedutvalget (henholdsvis 3 og 1 prosent har holdt sengen på grunn av sykdom i føringsperioden).

Det er nesten ingen forskjell mellom uførepensjonister og andre med barn i hvor mye tid som går med til personlig hygiene og av- og påkledning. Uføre mødre bruker 7 minutter mer til slike aktiviteter enn uføre fedre, nøyaktig samme tidsforskjell som mellom mødre og fedre i hovedutvalget. Derimot bruker de uførepensjonerte - og særlig fedrene - mer tid på måltider, antakelig fordi de kan gi seg bedre tid, siden de fleste av dem ikke skal på jobb. De uførepensjonerte sover i gjennomsnitt lengre om natten enn andre foreldre, og igjen er det særlig fedrene det gjelder. De sover 24 minutter lengre enn andre fedre. De uførepensjonerte mødre sover 11 minutter mer enn andre mødre. Blant de uførepensjonerte foreldrene er det nesten ingen forskjell mellom fedre og mødre med hensyn til hvor lenge de sover om natta. I hovedutvalget sover mødre 16 minutter lengre enn fedrene. De uførepensjonerte bruker også noe mer tid til søvn og hvile i løpet av dagen.

Hvor funksjonshemmede er de uførepensjonerte foreldrene?

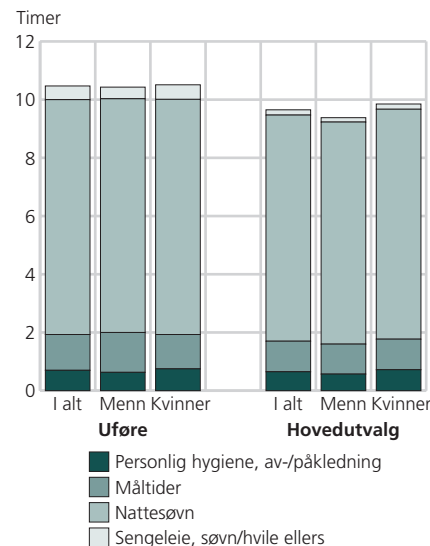
Alle uførepensjonister har en diagnose - en sykdom, skade eller funksjonshemming som ligger til grunn for at de ikke kan arbeide, og for at de har fylt kriteriene for å oppnå hel eller delvis uførepensjon. Likevel er det noen få av uførepensjonistene (4 prosent) som svarer nei på spørsmålet om de har "noen sykdom, lidelse, virkning av skade eller funksjonshemming av mer varig karakter". Uførepensjoneringen tar utgangspunkt i evnen til å utføre den type arbeid som man hadde eller hadde mulighet til å få før

Figur 4. Tidsbruk til ulike fritidsaktiviteter blant uførepensjonister og andre med barn. Menn og kvinner. 2000. Timer og minutter

Kilde: Tidsbruksundersøkelsen 2000.

Figur 5. Tidsbruk til personlige behov blant uførepensjonister og andre med barn. Menn og kvinner. 2000. Timer og minutter

Kilde: Tidsbruksundersøkelsen 2000.

Tabell 1. Virkninger i hverdagen av varig sykdom eller funksjonshemming for uførepensjonister og andre med barn. Prosent

	I hvilken grad virker sykdom/funksjonshemming inn på din hverdag?					Tallet på observasjoner
	I høy grad	I noen grad	I liten grad	Ikke i det hele tatt	I alt	
Uførepensjonister	55	34	7	4	100	263
Andre med barn	6	7	7	80	100	1 162
	Har du på grunn av helseproblem/funksjonshemming problem med å delta i fritidsaktiviteter?					Tallet på observasjoner
	Ja, store vansker	Ja, noen vansker	Nei, ingen vansker	I alt		
Uførepensjonister	39	44	17	100	263	
Andre med barn	3	8	89	100	1 162	
	Har du på grunn av helseproblem/funksjonshemming problem med å gå i trapper en etasje?					Tallet på observasjoner
	Ja, store vansker	Ja, noen vansker	Nei, ingen vansker	I alt		
Uførepensjonister	10	28	62	100	455	
Andre med barn	1	3	96	100	1 162	
	Har du på grunn av helseproblem/funksjonshemming problem med å klare vask og rengjøring av boligen?					Tallet på observasjoner
	Ja, store vansker	Ja, noen vansker	Nei, ingen vansker	I alt		
Uførepensjonister	17	42	41	100	263	
Andre med barn	1	4	95	100	1 162	
	Har du på grunn av helseproblem/funksjonshemming vansker med å bevege deg ut av boligen på egen hånd?					Tallet på observasjoner
	Ja, store vansker	Ja, noen vansker	Nei, ingen vansker	I alt		
Uførepensjonister	3	15	82	100	263	
Andre med barn	1	1	98	100	1 162	
	Har du på grunn av helseproblem/funksjonshemming vansker med å bruke offentlige transportmidler?					Tallet på observasjoner
	Ja, store vansker	Ja, noen vansker	Nei, ingen vansker	I alt		
Uførepensjonister	12	15	73	100	263	
Andre med barn	1	1	98	100	1 162	

Kilde: Tidsbruksundersøkelsen 2000.

pensjoneringen. En 60-årig fisker kan være klart ufør i forhold til fiskeryrket, selv om han ikke er særlig hemmet i dagliglivets aktiviteter. Det er derfor ikke uventet at mange uførepensjonister er relativt lite funksjonshemmede.

Virkninger av helseproblemer i form av vansker med å delta i fritidsaktiviteter, med å gå i trapper, med vask og rengjøring av boligen, med å bevege seg ut av boligen eller med å bruke offentlig transport vil kunne påvirke uførepensjonistenes tidsbruk, og hvor aktive de kan være i fritiden.

De fleste uførepensjonistene sier at sykdom eller funksjonshemming påvirker deres hverdag i høy grad (55 prosent) eller i noen grad (34 prosent). Det er langt færre som har store vansker med å delta i fritidsaktiviteter (39 prosent), med å gå trapper (10 prosent) og med vask og rengjøring av bolig (17 prosent). En betydelig andel oppgir at de har *noen* problemer med disse aktivitetene, men det er også ganske mange som sier at de ikke har noen problemer med vask og rengjøring av bolig (41 prosent), eller å gå i trapper (62 prosent). Bare 17 prosent sier at de ikke har noen problemer med å delta i fritidsaktiviteter. 82 prosent av uførepensjonistene oppgir at de ikke har vansker med å bevege seg ut av boligen alene, og 73 prosent har ingen vansker med å bruke offentlige transportmidler.

Uførepensjonistene er selvsagt mer funksjonshemmede enn foreldrene i hovedutvalget. Av dem er det 20 prosent som sier de har en varig sykdom eller funksjonshemming (mot 96 prosent av uførepensjonistene). De uførepensjonerte foreldrene er også mer

funksjonshemmede (det vil si de opplever i større grad vansker som følge av sin sykdom eller funksjonshemming) enn de foreldrene i hovedutvalget som oppgir å ha en sykdom eller funksjonshemming.

Også psykisk sykdom kan påvirke atferden. Begge utvalgene ble stilt en del spørsmål som avdekker symptomer på psykiske plager. De samme spørsmå-

lene ble også stilt til et utvalg av befolkningen ved levekårsundersøkelsen i 1998. Tabellen viser hvor store andeler av de tre gruppene som har vært plaget av ulike symptomer på psykiske helseplager.

Uførepensjonister med barn er i langt større grad plaget av slike problemer enn andre med barn, og de er også mer plaget enn befolkningen som helhet. Det er i og for seg ikke overraskende at det er mange med psykiske plager blant uførepensjonister med barn. En ganske stor andel av alle uførepensjonister (om lag 30 prosent) har en psykisk lidelse som primær diagnose. En opphopning av psykiske problem kan føre til at en trekker seg tilbake fra sosial kontakt og går mindre ut i fritiden.

Hva betyr grad av funksjonshemming for tidsbruken?

Vi har sett at den mest grunnleggende forskjellen i tidsbruk mellom uførepensjonister og andre gjelder inntektsgivende arbeid. Det samme er tilfelle for forskjellen mellom uføre som opplever at funksjonshemmingen i stor grad virker inn på hverdagen deres og de som er mindre hemmet av sykdom. De som opplever at funksjonshemmingen i høy grad påvirker hverdagen, bruker en halv time mindre til inntektsgivende arbeid enn de som er mindre hemmet, og har dermed mer tid til disposisjon for andre aktiviteter. Det er små forskjeller mellom de to gruppene i hvor mye tid de bruker til personlige behov og husholdsarbeid, dermed har de mest uføre litt mer fritid enn de litt sprekere uførepensjonistene.

De andre spørsmålene i tabell 1 gir liknende utslag: De som har store vansker med å delta i fritidsaktiviteter, arbeider en halv time mindre enn de som har noen eller ingen vansker med dette. Vi har slått sammen de med noen eller store vansker, og sammenliknet med dem som ikke har noen vansker i forhold til å gå trapper, gjøre ren boligen, bevege seg ut av boligen eller bruk av offentlige transportmidler.

De som har vansker med å bevege seg ut av boligen alene, arbeider i gjennomsnitt bare 27 minutter per dag, mens de som ikke har noen problemer med det, arbeider 1 time og 3 minutter. De som har problemer med å bevege seg ut av boligen, er den gruppen der gjennomsnittlig arbeidstid er lavest. De bruker også litt mindre tid til husholdsarbeid enn de som ikke har slike bevegelseshemminger, og noe mer til personlige behov. De sover ikke mer om natta enn de andre (snarere litt mindre), men de bruker over 20 minutter mer til andre personlige behov, det vil si personlig hygiene, av- og påkledning. De har i gjennomsnitt en hel time mer til fritidsaktiviteter. Likevel bruker de litt mindre tid enn de uten bevegelseshemminger til de mest

Tabell 2. Opplevelse av psykiske plager siste 14 dager. Uførepensjonister med barn og andre med barn i Tidsbruksundersøkelsen 2000-01. Hele befolkningen 16-79 år i Levekårsundersøkelsen 1998. Prosent

	Ikke plaget	Litt plaget	Ganske plaget	Svært plaget	Tallet på observasjoner
Nervøsitet, indre uro					
Uførepensjonister med barn	61,2	22,4	9,2	6,8	263
Andre med barn	85,4	11,1	2,7	0,7	1 162
Alle 16-79 år	65,2	27,7	5,4	1,7	6 640
Stadig redd eller engstelig					
Uførepensjonister med barn	72,7	19,4	4,1	3,4	263
Andre med barn	91,7	6,7	1,1	0,3	1 162
Alle 16-79 år	86,3	10,9	2,0	0,8	6 633
Håpløshet med tanke på fremtiden					
Uførepensjonister med barn	65,3	20,7	8,5	3,8	263
Andre med barn	89,3	8,5	1,4	0,6	1 162
Alle 16-79 år	71,7	21,3	4,3	2,7	6 636
Nedtrykt og tungsindig					
Uførepensjonister med barn	59,5	26,9	9,0	4,3	263
Andre med barn	85,9	12,1	1,1	0,7	1 162
Alle 16-79 år	73,1	21,8	3,8	1,3	6 614
Mye bekymret eller urolig					
Uførepensjonister med barn	49,3	33,7	12,4	4,3	263
Andre med barn	77,0	18,6	3,2	1,0	1 162
Alle 16-79 år	64,9	28,3	5,0	1,9	6 639

Kilde: Tidsbruksundersøkelsen 2000.

utadrettede aktivitetene (idrett og friluftsliv, underholdning som kino, teater o.l.). De bruker imidlertid minst like mye tid som andre til sosialt samvær, så helt isolerte er de ikke. Denne gruppen er relativt liten, den består av 47 personer, eller 18 prosent av uførepensjonistene med barn.

Psykiske problem ser ut til å ha omtrent den samme effekten på tidsbruk som de mer fysiske funksjonshemmingene. De som ikke har noen symptomer på psykiske plager, bruker om lag en halv time mer til inntektsgivende arbeid enn de som har 4-5 symptomer, mens de med 1-3 symptomer er i en mellomstilling - de jobber om lag 20 minutter mindre enn de uten symptomer. De med mange symptomer på psykiske problem bruker også litt mindre tid enn de uten symptomer til husholdsarbeid, og 35 minutter mer til personlige behov. De sover litt mer, og bruker nesten en halv time mer til andre personlige behov. Fritiden er omtrent like omfattende for alle tre gruppene, og det ser ikke ut til at de med symptomer på psykiske plager bruker mindre tid på utadvendte aktiviteter enn de andre. I alt 26 prosent av uførepensjonistene med barn har 4 eller 5 symptomer på psykiske problem.

Blant foreldrene i hovedutvalget bruker de med en varig sykdom eller funksjonshemming mindre tid til inntektsgivende arbeid enn de funksjonsfriske, og det er også forskjell mellom de som i høy grad er påvirket av sin sykdom i hverdagen og de som er mindre påvirket. De mest funksjonshemmede arbeider om lag en halv time mindre enn de som har en varig sykdom som ikke hemmer dem i hverdagen i særlig grad (som igjen jobber en halv time mindre enn de helt friske). Begge disse gruppene av funksjonshemmede jobber imidlertid vesentlig mer (to og trekvart time mer) enn uførepensjonister som beskriver sin situasjon på samme måte.

Henger tidsbruk sammen med inntekt og utdanning?

Vi har sett på husholdningsinntekt etter skatt for uførepensjonister og andre med barn. Inntekten er lavere for uførepensjonister. Nesten en tredjedel tilhører husholdninger med inntekt under 300 000 kroner, mens det samme bare gjelder 12 prosent av barnefamiliene i hovedutvalget. Arbeidsinntekt er en viktig inntektskilde, det er derfor ikke overraskende at de som tjener mest også arbeider mer. Blant foreldrene i hovedutvalget arbeidet de med inntekt over 300 000 kroner om lag en time mer enn de med inntekt under 300 000.

Blant uførepensjonistene er forskjellen mindre: De med høy inntekt jobber bare 10 minutter mer enn de med lav inntekt. De fleste uførepensjonister har pensjon som sin viktigste inntektskilde, og det er trolig ikke lett for dem å øke inntekten ved å arbeide mer. Dels er de ute av stand til å utføre det arbeidet de hadde før pensjoneringen, og dels er det vanskelig å få tilpasset arbeid for de som er friske nok. Det er også begrensninger på hvor stor arbeidsinntekt de kan ha før uførepensjonen avkortes.

Både blant uførepensjonistene og blant andre foreldre har de med høy inntekt om lag en halv time mindre fritid enn de med lav inntekt. Hele "overskuddet" bruker de med lav inntekt til sosialt samvær. Til andre typer fritidsaktiviteter bruker de omtrent like mye tid som de med høy inntekt. Det ser ikke ut til at lav inntekt, definert på denne måten, hindrer deltakelse og utfoldelse i fritiden.

Blant uførepensjonister med barn har 18 prosent høyere utdanning, blant foreldre ellers er det 35 prosent som har utdanning utover videregående skole. I hovedutvalget er det nesten ingen forskjell i arbeidstid mellom de som har høy og lav utdanning. De med høy utdanning bruker litt mer tid til husholdsarbeid, og får dermed litt mindre fritid enn de med lav utdanning (13 minutter). Det er små forskjeller i hvordan de to gruppene bruker fritiden. Den største forskjellen er at de med høy utdanning bruker (22 minutter) mindre tid til å se på fjernsyn.

Uførepensjonister med høyere utdanning bruker 17 minutter mer til inntektsgivende arbeid enn uføre med lavere utdanning. De bruker nesten en time mindre til husholdsarbeid enn uføre med lav utdanning, og får dermed en halv time mer fritid. De bruker nesten en halv time mer per dag til lesing, og tilsvarende mindre til å se på fjernsyn.

Utdanning kan tenkes å ha en effekt på uførepensjonisters mulighet til å være i arbeid. Høy utdanning kan kvalifisere for jobber som det er mulig å utføre, på heltid eller deltid, på tross av en funksjonshemming. Det kan også se ut til at uførepensjonister med lav utdanning fyller dagen med ulike husholdsoppgaver, mens de med høy utdanning isteden prioriterer lesing og andre fritidsaktiviteter. Kanskje høy utdanning også kan bidra til en mer innholdsrik og meningsfylt tilværelse som pensjonist?

Opplevelse av egen tidsbruk

30 prosent av uførepensjonistene sier at de ofte eller av og til synes tiden faller lang. Det er litt flere kvinner enn menn som oppfatter det slik, til tross for at de som vi har sett, har mindre fritid enn menn. I hovedutvalget er det under 10 prosent som oppfatter at tiden faller lang. Men de fleste, både blant uførepensjonister og andre med barn, opplever sjelden eller aldri at tiden faller lang.

Over halvparten av de uførepensjonerte foreldrene og tre fjerdedeler av foreldrene i hovedutvalget sier at de ofte eller av og til har for mye å gjøre på hverdager. Om lag 40 prosent av uførepensjonistene og 70 prosent av hovedutvalget sier at det ofte eller av og til hender at de ikke har mulighet til å få gjort ting de gjerne skulle gjøre på hverdager. Det er små forskjeller mellom menn og kvinner.

Hovedinntrykket er at selv om færre uførepensjonistforeldre opplever tidspress i hverdagen enn andre foreldre, er det en betydelig andel også av de uførepensjonerte som ikke får tiden til å strekke til. Dette skjer til tross for at de fleste av dem ikke bruker tid til inntektsgivende arbeid på en gjennomsnittsdag, og det kan bety at de strever med å få gjort andre nødvendige gjøremål.

Hver fjerde uførepensjonerte mor tror hun kan utføre inntektsgivende arbeid hvis forholdene legges til rette

En betydelig andel av de uførepensjonerte med barn (41 prosent) har allerede inntektsgivende arbeid, det vil si de har svart ja på spørsmålet om de hadde inntektsgivende arbeid i minst én time uken før intervjuet. De øvrige ble spurt om de trodde at de i fremtiden kunne ha inntektsgivende arbeid dersom det ble lagt praktisk til rette for det. Flere kvinner enn menn svarte ja på dette spørsmålet, henholdsvis 40 og 23 prosent av de som ikke allere-

Tabell 3. Opplevelse av egen tidsbruk. Uførepensjonister og andre med barn. Menn og kvinner. 2000. Prosent

	Hender det at du synes tiden faller lang?					Tallet på observasjoner
	Ofte	Av og til	Sjelden	Aldri	I alt	
Uføre menn	5	21	28	46	100	82
Uføre kvinner	8	23	29	40	100	181
Uføre i alt	7	22	29	42	100	263
Menn, hovedutvalg	1	7	23	69	100	542
Kvinner, hovedutvalg	1	9	26	64	100	620
Hovedutvalg i alt	1	8	25	66	100	1 162
	Pleier du å ha så mye å gjøre på hverdagene at du har vanskelig for å rekke alt som må gjøres?					Tallet på observasjoner
	Ofte	Av og til	Sjelden	Aldri	I alt	
Uføre menn	17	34	26	23	100	82
Uføre kvinner	21	30	25	24	100	181
Uføre i alt	20	31	25	24	100	263
Menn, hovedutvalg	44	35	14	7	100	542
Kvinner, hovedutvalg	37	36	19	8	100	620
Hovedutvalg i alt	40	35	16	8	100	1 162
	Er det noe du gjerne skulle gjøre på vanlige hverdager, og som du ikke har mulighet for å gjøre på grunn av tidsmangel?					Tallet på observasjoner
	Ofte	Av og til	Sjelden	Aldri	I alt	
Uføre menn	11	27	32	30	100	82
Uføre kvinner	13	27	18	42	100	181
Uføre i alt	12	27	23	38	100	263
Menn, hovedutvalg	31	39	18	11	100	542
Kvinner, hovedutvalg	25	43	20	12	100	620
Hovedutvalg i alt	28	41	19	12	100	1 162

Kilde: Tidsbruksundersøkelsen 2000.

Referanser

Rønning, Elisabeth (2002): Statistisk sentralbyrås tidsbruksundersøkelse 2000/01. Dokumentasjon og resultater fra intervjuet. Notater 2002/26. Statistisk sentralbyrå.

de var i arbeid. Det var særlig kvinner under 50 år som trodde de kunne ha arbeid i fremtiden, mens det var små forskjeller mellom kvinner med små og store barn. Det var for få menn i utvalget til å studere effekten av egen og yngste barns alder på troen på yrkesaktivitet i fremtiden.

De som svarte ja på spørsmålet om inntektsgivende arbeid i fremtiden, ble også spurt om hvor mange timer per uke de ville kunne jobbe. De fleste (vel 50 prosent) anslo sannsynlig fremtidig arbeidstid til mellom 10 og 20 timer per uke, mens om lag 20 prosent mente de bare kunne jobbe inntil 10 timer og rundt 25 prosent mente de kunne arbeide mer enn 20 timer per uke.

De som var yrkesaktive ble spurt om de var fornøyde med arbeidstiden, eller om de ønsket kortere eller lengre arbeidstid, og hvor mange timer i uken de ville ønske å arbeide. De aller fleste, 88 prosent, var fornøyd med sin nåværende arbeidstid. Av de øvrige var det omtrent like mange med ønske om kortere ukentlig arbeidstid (vel 6 prosent) og med ønske om lengre arbeidstid (i underkant av 6 prosent). Litt flere menn enn kvinner ønsket seg kortere arbeidstid, og litt flere kvinner enn menn ønsket seg lengre arbeidstid.

Skal en vurdere potensialet for inntektsgivende arbeid blant uførepensjonerte foreldre, må prosentsatsene over justeres i forhold til *alle* uførepensjonerte foreldre. 24 prosent av kvinnene og 14 prosent av mennene er uten inntektsgivende arbeid, men tror de vil kunne arbeide dersom forholdene blir lagt til rette. I tillegg var det 3 prosent av mødrene og 1 prosent av fedrene som var i arbeid, men som ønsket seg lengre arbeidstid enn det de hadde. Det er blant kvinnene det uutnyttede potensialet for inntektsarbeid er størst, og kvinner utgjør jo også en stor del av hele gruppen. 27 prosent av de uførepensjonerte mødrene ønsker mer inntektsarbeid hvis forholdene legges til rette, og 15 prosent av de uførepensjonerte fedrene ønsker mer arbeid.